

Kwantitatieve criminologische methoden en technieken

Kwantitatieve criminologische methoden en technieken

Lieven Pauwels en Wim Hardyns

**Universiteit Gent
Vakgroep Criminologie,
Strafrecht en Sociaal Recht**

**ACADEMIA
PRESS**

Voorwoord

Voor u ligt de venieuwde versie van een handboek in de kwantitatieve methodeleer dat zich specifiek richt tot criminologen en criminologiestudenten. De voortdurende en verregaande specialisering in zowel kwantitatieve als kwalitatieve methoden was voor ons een uitdaging om een volledig op zichzelf staand handboek kwantitatieve (criminologische) onderzoeksmethoden samen te stellen. We zetten bewust het adjectief 'criminologische' tussen haakjes, aangezien de methoden en technieken op zich geen eigendom zijn van de criminologie. Elke discipline heeft wel haar geliefde kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden en technieken. Maar elke discipline is aan verandering onderhevig. Dat is niet anders voor de criminologie en dat uit zich ook in het onderwijs.

Criminologiestudenten willen voorbeelden uit de eigen discipline en elke opleiding is ietwat anders georganiseerd, waardoor het voor de hand ligt dat een docent op een bepaald moment een eigen handboek maakt. Elke discipline heeft een voorkeur voor bepaalde invalshoeken, voor het gebruik van bepaalde methoden. De criminologie, als multidisciplinaire wetenschap heeft een heel bijzondere behoefte aan diverse methoden. Studenten die een bachelor in de criminologische wetenschappen of een aanverwante opleiding maatschappelijke veiligheid volgen, kregen in een nog niet zo ver verleden minder dan studenten uit andere vakgebieden de kans om vertrouwd te worden met het studiedomein van de criminologie. Dit motiveert studenten niet die in het kader van hun masterproef een eigen onderzoekje willen opzetten. Om dit hiaat op te vullen werd besloten om een eigen handboek te maken. Daarmee is de verklaring voor het ontstaan van dit handboek gegeven.

Toen de eerste druk verscheen, werd als uitvalsbasis gebruik gemaakt van het methodologische handboek van Goethals en Pauwels (2009) Kwantitatieve en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie, maar ook van het eerste criminologische enquêteboekje van Pauwels en Pleysier (2009) getiteld: Criminaliteit en onveiligheid meten: de gestandaardiseerde vragenlijst. Beide werken worden niet meer uitgegeven en veeleer dan deze oorspronkelijke handboeken van een update te voorzien, werd toen besloten om een geheel nieuw boek te maken dat de inzichten uit de eerder vermelde werken nog steeds bevat, maar meer diepgaand de diverse methodologische inzichten uitlegt. Bovendien is in dit handboek gebruik gemaakt van voorbeelden uit eigen criminologische onderzoeksprojecten. Doorheen dit handboek zal de aandachtige lezer merken dat heel vaak teruggerepen wordt naar de methodologische inzichten uit het onderzoek van professor emeritus Jaak Billiet. Sommige hoofdstukken zijn geïn-

spireerd door het voortreffelijke werk van Billiet en Waege (2003), Billiet (1997), Billiet (1990), Bruinsma en Zwanenburg (1992) en Opp (1991). Dit is natuurlijk geen toeval. Tijdens onze voortgezette opleiding in de kwantitatieve methoden (QASS: quantitative analysis for the social sciences) kregen wij zelf les van Jaak Billiet. Wij delen vooral de aandacht die Billiet en Waege hebben voor de conceptuele uitwerking en de operationalisering van de sleutelbegrippen die gebruikt worden in onderzoek.

Het handboek is er in de eerste plaats om gebruikt te worden in het kader van het opleidingsonderdeel 'Kwantitatieve criminologische methoden en technieken', gedoceerd in de tweede bachelor van de opleiding Criminologische Wetenschappen aan de UGent. Dit wil niet zeggen dat het boek niet door anderen zou kunnen gebruikt worden. Immers, ook aan hogescholen wordt de laatste jaren meer ingezet op methodologie. Masterproefstudenten en beginnende onderzoekers kunnen teruggrijpen naar dit handboek.

In de hoorcolleges wordt de essentie van dit boek behandeld en geïllustreerd aan de hand van studies als voorbeelden die via de digitale leeromgeving ter beschikking worden gesteld. Een taak dient de abstracte materie uit dit boek levendiger te maken. Om voor dit vak te slagen is het aangewezen stapsgewijs te werk te gaan en cumulatief te leren. Het is enorm belangrijk zich als student het kwantitatieve jargon aan te leren en dit aan de hand van criminologische toepassingen. We wensen de studenten een geslaagde kennismaking met de wereld van het kwantitatief criminologisch onderzoek en veel succes bij het instuderen van dit handboek. We hopen dat studenten die in het kader van hun masterproef een kwantitatief onderzoek opzetten nog zullen teruggrijpen naar dit handboek.

Lieven Pauwels en Wim Hardyns

Gent, 4 juli 2021

Hoofdstuk 1

De plaats van de criminologie binnen de wetenschap

1

1.1 Inleiding

Elke student heeft een eigen voorstelling van wat wetenschap is en waarom we bij criminologie van ‘wetenschap’ spreken, terwijl we dat niet doen bij kwakzalverij. Wat maakt dat we het adjectief wetenschappelijk gaan gebruiken? Als wij die vraag stellen, dan krijgen wij geen eenduidig antwoord. Dat betekent dat de vraag beantwoorden toch minder evident is dan we op het eerste zicht denken. Het is van groot belang om hier expliciet bij stil te staan in het kader van een boek dat de student moet inwijden in enkele grote vragen die verband houden met de kwantitatieve criminologische onderzoeksmethoden. Immers, we gaan het in dit boek hebben over wetenschappelijke methoden, en dan nog meer toegespitst: wetenschappelijke methoden die vooral (maar niet exclusief) binnen de *empirisch-analytische criminologie* worden gebruikt.

Wetenschap is een stijl van denken en doen. Zoals het geval is met alle menselijke creaties moeten we een onderscheid maken tussen wetenschap als werkzaamheid (het wetenschappelijke werk) en het eindproduct, de wetenschappelijke kennis. Wetenschappelijk onderzoek start vaak met de realisatie dat de beschikbare kennis om een probleem op te lossen of aan te pakken onvoldoende is. Wetenschap begint niet van scratch omdat onderzoek begint met problemen. We kunnen ons geen wetenschappelijke vraag voorstellen die niet is ingebed binnen een bestaand kennispatrimonium. Enkel wie iets ziet, kan zien wat er nog niet is. Een deel van de achtergrond waarvan wetenschap groeit is ordinaire kennis, en een deel ervan is wetenschappelijke kennis. Wat vandaag common sense is, is dat niet altijd geweest. Wat vandaag common sense is, was het onderzoek van gisteren. Zowel het common sense denken als het wetenschappelijke denken streven naar rationaliteit en objectiviteit. Met rationaliteit bedoelen wij coherentie en met objectiviteit bedoelen wij dat wetenschap met de feiten moet overeenkomen en niet dat wetenschap ongecontroleerde speculatie over feiten is, als ook de ontkenning van feiten of de bewering dat feiten sociale constructies zijn die arbitrair uit de lucht komen gevallen. We kunnen dus wel reflecteren over wetenschap, en die opdracht is ook zinvol, maar het is geen wetenschap. Wij hebben hiermee dus niet beweerd dat de analytische criminologie zich enkel moet bezighouden met wetenschap. Er moet over de resultaten flink gedebatteerd worden (open debat cultuur), over de gevolgen van bevindingen, over de beperking van bevindingen, ... Het ideaal van die wetenschappelijke objectiviteit is het langzaam opbouwen van patronen van kennis over de maatschappelijke werkelijkheid. Onder objectiviteit verstaan wij een zekere mate van naturalisme, dit wil zeggen een verwerpen van bovennatuurlijke verklaringen voor feiten.

We weten intussen dat het vrijwel onmogelijk is om een reeks van eigenschappen te formuleren die we kunnen definiëren als noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor wetenschappelijkheid waarover elke sociale wetenschapper het eens is. Men kan zich daar vragen bij stellen. Wij denken dat dit onder andere komt omdat de sociale wetenschappen over mensen gaan en niet over objecten en partikels die aan wetmatigheden zijn onderworpen. Mensen maken eigen keuzes, hebben eigen preferenties. Het werd met andere woorden vastgesteld dat er geen 100% waterdicht perfect demarcatiecriterium mogelijk is tussen wat nu wetenschap is en wat nu net geen wetenschap is. We baseren ons hierbij vooral op de geschriften van de wetenschapsfilosofen Johan Braeckman en Etienne Vermeersch.

Toch bestaan er consensusdefinities van wetenschap. We gaan die even bespreken omdat die dicht aanleunen tegen de werkzaamheden van de kwantitatieve criminoloog. Om te weten waarover wetenschap gaat, kijken we naar een aantal belangrijke en typerende eigenschappen die wetenschappelijk (criminologisch) onderzoek onderscheiden van andere vormen van onderzoek. Het gaat hierbij zeker niet om een exhaustieve lijst van kenmerken en het is ook niet de enig denkbare lijst.

Een eerste belangrijk kenmerk van wetenschap is het *streven naar kennis*. De precieze vorm van kennis waarnaar gestreefd wordt, kan verschillen per vakgebied en hangt af van de uitgangspunten van criminologen die wetenschappelijk onderzoek doen aan de hand van cijfermatige gegevens. Onderzoekers hebben verschillende uitgangspunten. Dat geldt ook voor criminologisch onderzoek. Dat is belangrijk om in het achterhoofd te houden. We komen er nog op terug. Een belangrijk gemeenschappelijk aspect van wetenschappelijke kennis is dat ze uiteindelijk ondergebracht kan worden in een theorie.

Een *theorie* is een intern coherent samenhangend geheel van uitspraken over de werkelijkheid. Dit wil zeggen dat elke uitspraak (bijvoorbeeld als de densiteit toeneemt, neemt het aantal gevallen van zakkenrollerij toe) pas zin en betekenis krijgt, wanneer deze in een breder netwerk van uitspraken kan geplaatst worden. Uiteindelijk streeft men binnen de criminologische wetenschap over het algemeen niet naar een losse verzameling van willekeurige feitjes over daders, slachtoffers, de politie, het strafrechtstelsel, maar is het de hoop van veel criminologen – en vooral diegenen die werkzaam zijn binnen de analytische traditie – om stabiele *patronen in de (gepercipieerde) werkelijkheid te ontdekken* en deze weer te geven in de vorm van een theorie. Stabiele patronen zijn steeds stabiel onder bepaalde condities.

Theorievorming alleen is echter nog niet voldoende om wetenschap te onderscheiden van andere praktijken, zoals religie en zoals politieke dogma's en grote totalitaire ideologieën. Ook bij religie zou namelijk gesproken kunnen worden over de aanwezigheid van een theorie, in de zin van een samenhangend geheel van uitspraken over de werkelijkheid. Niets is echter minder waar. Religie en dogma gaan over hoe de samenleving er zou moeten uitzien. Dogma en religie zijn eerder gesloten systemen, niet vatbaar voor rede en kritiek van buitenaf, al moet ook hier nuance gebracht worden. De ene religie is meer open dan de andere en het ene ideologisch stelsel is minder dogmatisch dan het andere. Toch leven wetenschap, dogmatische politiek en religie niet op goede voet met elkaar. Waar criminologen wetenschappelijk over discussiëren, is de mate waarin we die werkelijkheid kunnen omschrijven, definiëren en bestuderen.

Een tweede belangrijk kenmerk van wetenschap is dat ze *empirisch* is: wetenschappelijke uitspraken dienen gefundeerd te zijn op empirische uitspraken, op uitspraken die gebaseerd zijn op waarnemingen die criminologen hebben gedaan. Deze waarnemingen kunnen zelf gedaan zijn (waarnemingen uit eerste hand) of door anderen (waarnemingen uit tweede hand). Hoewel dit empirisch aspect niet voor alle vormen van wetenschap opgaat, is dit wel een belangrijk punt waarop wetenschap zich van religie onderscheidt. Behoudens logica en wiskunde zijn de meeste wetenschappen niet zuiver theoretisch maar sterk empirisch. Het empirisch karakter is zelfs alleen maar toegenomen doorheen de jaren. Dat wil uiteraard niet zeggen dat reflecties geen wetenschappelijk karakter kunnen hebben. Reflecties kunnen gelinkt worden aan systematische observaties of een stand van zaken in een wetenschapsdomein. Een wetenschapper die niet kritisch reflecteert over de eigen uitgangspunten loopt het gevaar blind te worden voor kritiek.

Een derde belangrijk kenmerk van wetenschap is haar *systematische benadering*. Het is op dit punt dat wetenschap onderscheiden kan worden van wat wel *pseudowetenschap* genoemd wordt: sommige vakgebieden hebben de pretentie wetenschappelijke standaarden na te streven, maar schieten toch tekort in het gebruik van systematische methoden om zich het label 'wetenschappelijk' te mogen toe-eigenen. Denk maar aan de psychoanalyse. Maarten Boudry schreef ooit een vernietigende kritiek op de psychoanalyse, omdat de beweringen die uit die discipline voortkwamen niet toetsbaar waren. *Toetsbaarheid of testbaarheid* is een eigenschap van een wetenschappelijke uitspraak. Men kan de uitspraken van psychoanalytici niet aan kritische toetsen onderwerpen. Als de psychoanalytische verklaring luidt dat iemand lijdt ten gevolge van verstoorde relaties in de kindertijd, en dat blijkt niet te kloppen na onderzoek, zeggen psychoanalytici dat ze daarin bevestiging zien voor hun veronderstelling: met name

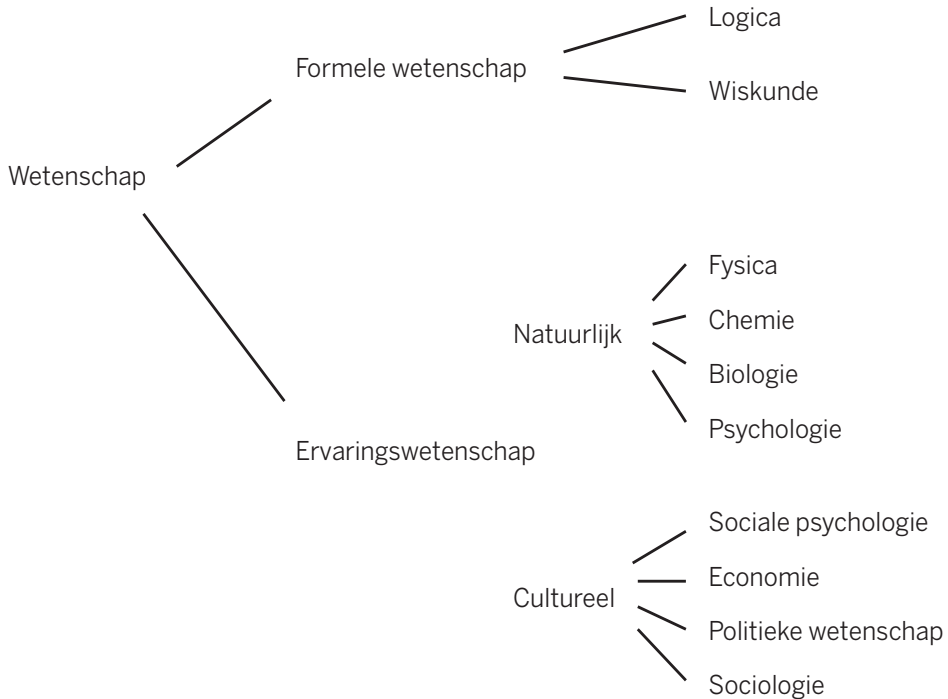
het is verdrongen. Het verdringen is een passe-partout voor alle uitspraken waarvan men niet wil dat ze aan kritische toetsing onderworpen worden. Je voelt aan dat hier iets niet klopt.

Wetenschap wordt daarom gekenmerkt door een aantal (spel)regels (de wetenschappelijke benadering of het geheel aan wetenschappelijke methoden) die we verder zullen uitwerken. Aangezien dit handboek over kwantitatieve (criminologische) methoden gaat, beperken we ons tot kwantitatieve methoden. Deze belangrijke regels, zoals de eis dat wetenschappelijk onderzoek herhaald moet kunnen worden, leveren strikte wetenschappelijke standaarden op die ervoor moeten zorgen dat de wetenschap zich kan ontwikkelen en dat wetenschappelijke kennis zo min mogelijk wordt vertekend door persoonlijke voorkeuren of overtuigingen.

1.2 Taxonomieën van wetenschappelijke disciplines

Traditioneel worden de wetenschappen op basis van de methode in twee grote groepen ingedeeld: de *formele wetenschappen* en de *ervaringswetenschappen*. De criminologie is heel duidelijk een ervaringswetenschap en geen formele wetenschap. Tot de *formele* of *deductieve* wetenschappen rekent men de logica en de wiskunde. De uitspraken of stellingen die men erin vindt, zijn niet ontleend aan ervaring. Men vertrekt van een aantal basisformules, die men axioma's noemt en door logische afleiding (deductie van gevolg uit veronderstellingen), volgens vooraf vastgelegde regels, komt men tot stellingen. Deze wetenschappen leren op zichzelf niets over de werkelijkheid rondom ons, maar ze verschaffen ons wel symbolsystemen of *vormen*, die bruikbaar zijn om deze werkelijkheid uit te drukken; daarom noemt men ze 'formeel'. In de *ervaringswetenschappen*, ook empirische of inductieve wetenschappen genoemd, onderzoekt men hoe de werkelijkheid, dat wil zeggen de totaliteit van alle dingen, in elkaar zit. Men noemt ze ervaringswetenschappen op grond van de overtuiging dat betrouwbare kennis over de werkelijkheid slechts bereikbaar is door een beroep te doen op empirie of ervaring. In het bijzonder betreft het ervaringsgegevens, of 'empirische data', die we via de zintuigen verkrijgen (eventueel met gebruik van waarnemingsapparatuur). Deze indeling tussen formele wetenschappen en ervaringswetenschappen vinden wij zeer waardevol.

Ervaringswetenschappen kunnen worden onderverdeeld in de exacte (of: natuurlijke) en sociale (of: culturele) wetenschappen. Kortom: deze indeling suggereert dat het onderscheid tussen sociale wetenschappen en exactere wetenschappen (zoals de biologie) zinloos is.

Braeckman en Vermeersch wijzen er in hun inleiding tot de filosofie op dat er ook andere indelingen bestaan: (1) de *natuurwetenschappen*, zoals natuurkunde (fysica), scheikunde (chemie), biologie ('*life sciences*') en geologie, (2) de *gedragwetenschappen* (*behavioural sciences*) of *sociale wetenschappen* (ook de menswetenschappen), waarin het gedrag van de mens als individu of in groep wordt onderzocht, zoals psychologie, sociologie en economie; en (3) de *cultuurwetenschappen*, die de producten van de menselijke creativiteit tot voorwerp hebben. Hiertoe behoren filologie, kunst- en literatuurwetenschap, taalkunde, rechtswetenschap, archeologie en geschiedenis.

Het onderscheid tussen natuur-, gedrags- en cultuurwetenschappen

De grenzen tussen de natuurwetenschappen, de gedragswetenschappen en de cultuurwetenschappen kun je niet beschouwen als scherpe en vast afgebakende grenzen. Kruisbestuivingen zijn mogelijk, kunnen verrijkend zijn en zijn soms wenselijk als wetenschappers niet hopeloos achterop willen blijven met betrekking tot het mensbeeld en maatschappijbeeld van waaruit ze vertrekken. Laten we enkele voorbeelden geven van kruisbestuivingen. Er bestaan bijvoorbeeld wetenschappen over het gebruik van geweld onder diersoorten (ethologie) die bij de andere groepen thuishoren; de studie van de techniek veronderstelt soms kennis van de twee overige groepen van wetenschappen, de biosociale en neurocriminologie hebben raakvlakken met de algemene biologie en diverse vormen van (sociale, cognitieve, evolutionaire) psychologie. En zo kunnen we nog wel een tijdje doorgaan.

Soms wordt in handboeken nog het onderscheid gemaakt tussen 'natuurwetenschappen' (*Naturwissenschaften*) en 'geesteswetenschappen' (*Geisteswissenschaften*, ook 'humane' wetenschappen genoemd); deze laatste moeten dan de gedragswetenschappen en cultuurwetenschappen omvatten. Dat onderscheid komt van William Dilthey en is echter volledig achterhaald en volgens gerenommeerde wetenschapsfilosofen zoals Mario Bunge zelfs volledig van de pot gerukt. We leggen ook uit waarom dit onderscheid achterhaald is, want je hoort af en toe nog wel iemand dat onderscheid en begrippenkader gebruiken. Zo staan de methodes van de psychologie dichter bij de natuurwetenschappen dan bij de filologie (studie van teksten), en bovendien is de term 'geest' vaag en misleidend. Vandaag de dag spreken we meer en meer over het brein dan over de geest. Deze verouderde terminologie wordt gebruikt door wetenschappers die voorstanders zijn van een strikte scheiding tussen de exacte wetenschappen en de 'geesteswetenschappen'. Volgens de wetenschapsfilosofen Etienne Vermeersch en Johan Braeckman zouden wetenschappen moeten streven naar exactheid: daarmee wordt bedoeld dat ze een ondubbelzinnige taal dienen te gebruiken. In de ene wetenschap lukt dit evenwel beter dan in de andere. Zo is de natuurkunde exacter dan de biologie, maar sommige takken van de psychologie of de linguïstiek zijn even exact als bepaalde onderdelen van de biologie. In de sociale wetenschappen zoals de criminologie en de sociologie is dit soms ietwat problematisch. Babylonische spraakverwarring is het gevolg van het feit dat wetenschappers in verschillende disciplines andere termen gebruiken voor gelijkaardige en soms dezelfde begrippen.

Een ander zinvol onderscheid is dit tussen ‘*zuivere*’ wetenschappen, die alleen op kennis gericht zijn, en ‘*toegepaste*’ wetenschappen, waarin men wetenschappelijke gegevens en methodes gebruikt om praktische problemen op te lossen en menselijke noden te bevredigen. Zo gebruikt men fysica en scheikunde in de ingenieurswetenschappen; menselijke biologie en fysiologie in de geneeskunde; psychologie in de psychodiagnostiek en psychotherapie; criminologie in de rehabilitatie en preventiewetenschap, ...

Ten slotte is er nog de term ‘*positieve wetenschappen*’. Hiermee bedoelde men *in de negentiende eeuw* die wetenschappen die op gegevens – feiten – berusten (m.a.w. de ervaringswetenschappen) in tegenstelling tot de meer ‘*speculatieve*’ *denkwijzen* (bestaande uit ‘bespiegelingen’). Ook de geschiedenis, de rechtswetenschap, de literatuurwetenschap, steunen echter op nauwkeurig feitenmateriaal, en daarom is dit onderscheid niet meer nuttig. Alleen de speculatieve subdisciplines binnen de filosofie kan men strikt genomen nog niet-positief noemen. Het positivisme streefde naar het herkennen van patronen, dacht dat de sociale wetenschappen de natuurwetenschappelijke methoden diende over te nemen en zocht naar een patchwork van correlaties. Theorievorming was niet de sterkste kant van het positivisme, daarom is het als stroming ook failliet gegaan. Als er iets nuttigs uit het positivisme is blijven bestaan, is het de liefde voor wetenschappelijke en objectieveerbare methoden. Omdat positivisten vooral met kwantitatieve methoden werkten, is de term positivisme onder de critici van kwantitatieve methoden blijven voortbestaan.

Het bovenstaande lijkt erop te wijzen dat hoewel er grote verschillen zijn tussen bijvoorbeeld wetenschap en religie, of tussen wetenschap en pseudowetenschap, er binnen de wetenschap volledige overeenstemming bestaat over de manier waarop onderzoek verricht dient te worden. Maar dat is helemaal niet zo. Ook binnen de wetenschap kunnen onderzoekers verschillende, zelfs elkaar tegensprekende uitgangspunten hanteren. Dit is ook zo in de criminologie. In dit handboek over kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek zullen we hiermee geconfronteerd worden.

1.3 De criminologie blijft in hoofdzaak een multidisciplinaire objectwetenschap

Sommigen zijn de mening toegedaan dat de criminologie zowel een eigen ‘materieel’ als ‘formeel’ voorwerp heeft. Met ‘materieel voorwerp’ wordt dan het object, het onderwerp van een wetenschapsbeoefening bedoeld, met ‘formeel voorwerp’ de wijze waarop aan wetenschapsbeoefening wordt gedaan, met andere woorden de theorie(ën) en

methode(n). Hier dient aan toegevoegd dat sommige wetenschapstheoretici menen dat een wetenschap slechts een discipline kan genoemd worden als zij zowel over een eigen materieel als een formeel voorwerp beschikt. Met andere woorden: wie van mening is dat de 'criminologie' zowel over een materieel als een formeel voorwerp beschikt, is logischerwijs ook de mening toegedaan dat de criminologie dient beschouwd te worden als een afzonderlijke discipline. Maar daar knelt het schoentje.

De logica is volgens ons echter zoek wanneer men het zover drijft dat het spieken bij aanverwante disciplines (een erg negatieve formulering voor wat zou kunnen begrepen worden onder interdisciplinariteit) zou leiden tot de constructie van een eigen, specifiek materieel en formeel voorwerp. Het kan dan ook bezwaarlijk toeval genoemd worden dat de socioloog Thorsten Sellin het oneerbiedig had over een '*bastard science*', en stelde dat '*the criminologist is a king without a kingdom*'. Maar laat ons deze logische denkoefening terzijde laten, want zij gaat niet in op inhoudelijke argumentatie, en dat is toch wel hetgeen we hier wensen te doen.

Als het al zo mocht zijn dat alle criminologen zich rond het materieel voorwerp van de criminaliteit en de reactie daarop zouden scharen (maar dat is voor discussie vatbaar), blijft de vraag naar het formeel voorwerp van deze wetenschap volkomen overeind. Niemand zal immers vandaag nog het standpunt verdedigen dat een criminoloog slechts gebruik moet maken van een eigen soort van methoden. Er bestaan geen specifieke voor de criminologie ontworpen methoden. De kwantitatieve criminologie maakt gebruik van algemene wetenschappelijke methoden en past die toe op de kwantitatieve studie van criminaliteit en de maatschappelijke reactie erop. De beste manier om de methoden van de kwantitatieve criminologie te leren kennen is door kwantitatief criminologisch onderzoek te doen, erover te lezen en zelf een kleinschalig onderzoekje op te starten.

Dus samengevat: geen enkele kwantitatieve criminoloog zal beweren dat de kwantitatieve criminologiebeoefening, gebaseerd op een louter beschrijvende statistiek, en ontdaan van enige theoretische reflectie, kan volstaan. De hedendaagse kwantitatieve criminologie is haar positivistische ontstaansjaren reeds lang ontgroeid. Er zal evenwel minder eensgezindheid bestaan rond het statuut van de epistemologische en theoretische vraagstelling, van de methodologische keuzes, die dan wél dienen gemaakt te worden. Of bestaat de kwantitatieve criminologische opstelling, op dit vlak dan, in een soort van eclecticisme? Ligt daar het eigene, het specifieke, van deze 'discipline'? De vraag stellen is ze beantwoorden: wij zijn de mening toegedaan dat 'eigen' epistemologische, conceptuele, operationele en analytische grondslagen in grote mate afwezig

zijn binnen de criminologie en dat men dus niet van een specifieke discipline kan spreken. Dit is het lot van een *objectwetenschap*, maar dat maakt deze objectwetenschap nog niet minder interessant. Een object wordt vanuit diverse disciplines bestudeerd.

Meer en meer wordt gepleit voor een heuse interdisciplinaire integratie. In feite komt dit standpunt erop neer dat er gepleit wordt voor een meer diepgaande integratie van zogenaamde basiskennissen omtrent het materieel voorwerp, met name 'criminaliteit', zonder dat er gepleit wordt om tot een condensatie van het formele voorwerp te komen. Op deze manier wordt de criminologie een soort van *synthesewetenschap*, een kruispunt van diverse disciplines, omtrent criminaliteit. Deze visie impliceert echter dat de taak van de criminoloog erin bestaat syntheses te maken van hetgeen aangereikt wordt uit 'belendende wetenschapspercelen'. Eigen wetenschappelijk criminologisch onderzoek en theorievorming verricht de criminoloog dan ook niet, hij ontleent en brengt samen. Een dergelijke benadering zouden we eerder 'multi-' of 'pluri'-disciplinair willen noemen, niet zozeer 'interdisciplinair'. Mogelijks gebeurt dit nog. Op dit moment is interdisciplinariteit zeker niet aan de orde. Daarvoor is de materie te complex. Wel is het zo dat we in een tijdperk leven waarin men opnieuw heel sterk aandacht heeft voor verregaande multidisciplinariteit en waarin sommige criminologen zelfs menen dat we nog meer ons best moeten doen om tot heuse integraties te komen.

1.4 De invloedrijkste wetenschappelijke paradigma's binnen de criminologie

Aan de basis van de wetenschappelijke paradigmatische diversiteit of pluraliteit schuilen verschillende opvattingen over hoe de wereld eruitziet, hoe deze kan bestudeerd worden in het algemeen - en door criminologen in het bijzonder -, en welke methoden criminologen best kunnen hanteren om hun wetenschappelijke vragen te beantwoorden. Criminologen die in een onderzoeksgroep met elkaar nauw samenwerken, delen over het algemeen ongeveer dezelfde opvattingen. Zij behoren tot eenzelfde theoretische traditie of school. Schoolvorming heeft zowel voordelen als nadelen. Criminologen binnen een school zijn het meestal grotendeels met elkaar eens over de manier waarop onderzoek uitgevoerd dient te worden en hanteren gelijke maatstaven om de opzet, uitvoering en uitkomsten van onderzoek te beoordelen.

Criminologen die het eens zijn over een reeks van basisopvattingen over de maatschappij en hoe deze best bestudeerd kan worden, behoren tot een *wetenschappelijk*

paradigma. Een paradigma bevat een door een groep wetenschappers gedeelde opvatting over (1) *wat wetenschap is*, (2) *waar een wetenschappelijke theorie aan moet voldoen*, (3) *op welke manier wetenschap bedreven dient te worden*, (4) *ideeën over de sociale structuren die in de werkelijkheid aanwezig zijn* en (5) *die een rol spelen in het leven van mensen in samenlevingen*.

Als criminologen uitspraken doen over het al dan niet bestaan van dit soort structuren, als ze beweren dat de sociale wereld op een bepaalde manier in elkaar steekt, dan doen ze uitspraken over de dingen die volgens hen in de werkelijkheid aanwezig zijn. Zulke uitspraken heten *ontologische uitspraken*. *Ontologie* betekent letterlijk *'de leer van het zijn'* ofwel *'studie van de dingen die bestaan'*. Ontologie houdt zich bezig met vragen als 'hoe is de maatschappelijke realiteit opgebouwd?' en 'kunnen sociale structuren door mensen beïnvloed worden, of zijn mensen overgeleverd aan de bestaande sociale structuren?'. De ontologische opvattingen van criminologen beïnvloeden de manier waarop zij criminologisch onderzoek doen. Zo kun je naar criminaliteit op verschillende manieren kijken. Je kunt de handelingen bestuderen als vorm van sociale normovertreding, of je kunt het hele wetgevende proces bestuderen dat bepaalde handelingen het etiket 'strafrechtelijk verboden' heeft opgeleverd evenals de actoren die daar een bijzondere rol hebben in gespeeld. Die beide vragen behoren tot de kern van de criminologie, maar worden vanuit andere invalshoeken bekeken. Je kunt de handelingen die men onder de noemer criminaliteit plaatst, beschouwen als echte handelingen, die bestaan en die gevolgen hebben voor daders, slachtoffer en de samenleving, of je kunt de focus leggen op het linguïstische begrip 'criminaliteit', i.e. het label dat geplakt wordt op de handelingen. We komen er verder nog op terug maar door de band genomen bestuderen realisten de handelingen en diens oorzaken en gevolgen, terwijl constructionisten de definiëringsprocessen en criminaliseringsprocessen bestuderen.

Naast ontologische opvattingen zijn ook opvattingen over wat als kennis telt en over de wijze waarop kennis over de werkelijkheid verkregen dient te worden, van invloed op de manier waarop een wetenschapper onderzoek verricht. Het vraagstuk over het verkrijgen van kennis is het onderwerp van de *epistemologie*, ofwel de kennisleer. Terwijl de ontologie zich bezighoudt met de vraag welke dingen er zijn in de werkelijkheid, houdt *de epistemologie zich bezig met de vraag hoe we (criminologische) kennis over de werkelijkheid kunnen opdoen*. In de geschiedenis van de criminologie hebben zich grofweg drie belangrijke wetenschappelijke paradigma's ontwikkeld, namelijk (1) het empirisch-analytische (de opvolger van het positivisme), (2) het interpretatieve (het symbolisch interactionisme en de fenomenologie) en (3) het kritisch-emancipatoire paradigma (onder andere de conflictsociologie, de structuralistische en marxistisch-

geïnspireerde stromingen). Deze drie grote paradigma's zijn invloedrijk geweest. Er zijn ook in de criminologie nog andere paradigma's in de marge aanwezig, maar die zijn er nooit in geslaagd door te breken (zoals de postmoderne criminologie, voor wie de realiteit niet bestaat maar één grote constructie is waarin ieder een eigen waarheid heeft, en die alle grote verhalen afbreekt en enkel discoursen bekijkt, en aan wetenschap geen bevoorrechte status geeft).

Een wereldwijd zeer dominante benadering is de empirisch-analytische benadering. Het succes van die dominantie ligt wellicht in de kracht van het getal, de wil tot veralgemenen, het geloof in het verlichtingsideaal, de mogelijkheid theorieën te toetsen, het wetenschapsoptimisme ... Vooral beleidsmakers hebben behoefte aan dat soort kennis die door empirisch-analytische studies geproduceerd wordt. Echter, de maatschappelijke werkelijkheid is veel te complex om maar door de bril van één paradigma te bekijken. Daarom houden we een pleidooi voor pluralisme. Meerdere paradigma's zijn wenselijk, maar de grenzen worden getrokken wanneer wetenschap te snel overhelt naar ideologie. Al deze paradigma's bieden ieder een eigen visie op de criminologie als wetenschap en worden gekenmerkt door een unieke benadering met betrekking tot de manier waarop criminologisch onderzoek verricht dient te worden. We bespreken deze kort en positioneren dan de kwantitatieve criminologie binnen deze paradigma's.

1.4.1 De empirisch-analytische benadering

De dominante benadering is de empirisch-analytische benadering en deze volgt een opvatting over wetenschap die hoofdzakelijk is ontleend aan de exacte wetenschappen, zoals de biologie, scheikunde en natuurkunde. De vier basisopvattingen waar de empirisch-analytische benadering sterk aan houdt zijn *rationaliteit, helderheid, consistentie en gematigd scepticisme* (i.e. de ondogmatische houding, de eigen resultaten in vraag stellen). Binnen dit paradigma kiezen onderzoekers voor een reeks van methoden en analysetechnieken die ook gebruikt worden in de exacte wetenschappen. Deze traditie wordt gekenmerkt door epistemologisch naturalisme (de filosofische stroming die op zoek gaat naar *natuurlijke verklaringen* in tegenstelling tot bovennatuurlijke verklaringen). Het is compleet fout om te stellen dat de empirisch-analytische criminologie de exacte wetenschappen probeert na te apen. Het na-apen van de natuurwetenschappen wordt beter benoemd met de term '*sociaal-naturalisme*'. Dat hebben we te danken aan Herbert Spencer. Helaas blijft deze misvatting nog bestaan.

Belangrijke uitgangspunten zijn de herhaalbaarheid van het onderzoek en controleerbaarheid van de omstandigheden waaronder het onderzoek wordt uitgevoerd. Empirisch-analytische criminologen menen dat deze uitgangspunten meer dan waardevol genoeg zijn om na te streven, zelfs al kan het ideaal nooit bereikt worden. De wetenschapstheoretische achtergrond van deze opvatting heeft zich sinds de tweede helft van de negentiende eeuw ontwikkeld. Deze ontwikkeling is interessant, omdat ze duidelijk maakt waar de term empirisch-analytisch vandaan komt. Het begon in de negentiende eeuw, toen de sociale wetenschappen het *positivisme* en het *empirisme* overnamen uit de natuurwetenschappen. Het *positivisme van August Comte* ging ervan uit dat elke wetenschap een positieve ontwikkeling volgde: elke wetenschap wordt stapsgewijs ontdaan van theologische, speculatieve en normatieve opvattingen en steeds meer gebaseerd op feiten waarvan de juistheid kan worden nagegaan. Het is vooral het positivisme van Comte dat de klemtoon legde op het overnemen (of anders gezegd napaen van de natuurwetenschappen). Het positivisme van Comte ging ervan uit dat we het observeerbare dienden te bestuderen en dat we in natuurlijke categorieën kunnen opdelen. Comte sprak niet voor niks over sociologie als sociale fysica. Comte was geïnteresseerd in het voorspellen van gebeurtenissen en geloofde dat wetmatigheden in de sociale wetenschappen nauwelijks verschilden van wetmatigheden in de sterrenkunde. Het spreekt voor zich dat dit positivisme sterk bekritiseerd werd. Het was volstrekt naïef om in simpele dichotomieën te denken, in strikte wetmatigheden te geloven en in de perfecte voorspellingskracht en deterministische wetten te geloven. Maar in die tijd was het een vooruitgang. Het positivisme zette zich immers af tegen de religieuze opvatting dat de maatschappelijke werkelijkheid bepaald werd door Goden die alles op voorhand hadden bekokstoofd ... Vandaag de dag is de kritiek op positivisme begrijpelijk en volkomen terecht, maar historisch was het een enorme vooruitgang: dankzij het positivisme maakte de wetenschap zich los van de religie.

Het *empirisme (van onder andere David Hume)* gaat ervan uit dat alle wetenschappelijke kennis gebaseerd moet zijn op gedane waarnemingen. Anders gesteld, kennis moet worden ondersteund door de empirie. Deze benadering sloot buitengewoon goed aan bij het positivisme, aangezien waarnemingen ook door anderen gecontroleerd kunnen worden. Zo kan men onderzoek doen naar criminaliteitsproblemen in buurten gebaseerd op het aantal geobserveerde overtredingen en kunnen deze gegevens door andere criminologen gecontroleerd worden. Binnen de sociale wetenschappen gaf het vroege empirisme soms problemen, omdat onderzoekers vaak geïnteresseerd waren in aspecten die we *niet rechtstreeks* kunnen observeren, zoals cognities, morele emoties en persoonlijkheidskenmerken, of het niveau van sociale cohesie in de samenleving. Noch het empirisme, noch het oude empirisme geloofde in de mogelijkheid het on-

observeerbare te meten en dus observeerbaar te maken. Stel jezelf de vraag: is er sociale cohesie in de buurt waar je woont? Ja of nee? En zie je dat? Het is zeer moeilijk observeerbaar, maar is het daarom onmogelijk? Het oude empirisme geloofde enkel in het bestaan van rechtstreeks waarneembare entiteiten. We weten intussen dat er zaken bestaan, die we niet waarnemen met het blote oog (maar wel met verfijnde meetinstrumenten). Wat we kunnen meten en hoe we kunnen meten is heel verschillend in de diverse wetenschappen. Cognities en morele emoties kunnen we intussen wel meten aan de hand van meerdere meetinstrumenten. Dat kan tot op zekere hoogte met vragenlijsten, maar dat is niet eenvoudig en grote voorzichtigheid is nodig. We kunnen zelfs waarnemen welke gedeelten van de hersenen actief zijn wanneer testpersonen morele oordelen moeten vellen over normatieve problemen. Wetenschappelijke onderzoeksmethoden moeten er daarbij voor zorgen dat we ons bij het doen van kennisuitspraken op de juiste wijze op deze waarnemingen baseren en de resultaten vervolgens kunnen samenvatten in een criminologische theorie.

Tussen 1920 en 1930 werden positivisme en empirisme voorzien van het voorvoegsel *logisch*. In het *logisch-positivisme* en het *logisch-empirisme* werden waarnemingen vertaald naar een reeks van logisch samenhangende, heldere en consistente uitspraken. Dit is dan ook de betekenis van het woord *analytisch*: analytische uitspraken hebben een logische opbouw en de betekenis van de afzonderlijke begrippen is goed gedefinieerd.

Empirisch-analytische criminologische onderzoekers streven naar *nomothetische kennis*: kennis waarin 'empirische generalisaties' geformuleerd worden. Empirische generalisaties zijn nog geen sociale wetmatigheden. Vroeger stelde men sociale wetmatigheden gelijk aan natuurwetten. Dat was een grote misvatting van het positivisme. Wetenschappelijke verklaringen dienen wel veralgemeenbaar te zijn, dat wil zeggen dat ze voor zo veel mogelijk gevallen gelden, of dat moet gekend zijn *onder welke condities* uitspraken veralgemeenbaar zijn. We spreken maar van sociale wetmatigheden als er naast een empirische generalisatie ook kan verwezen worden naar een aantal mechanismen die verklaren waarom en hoe de wetmatigheid in stand wordt gehouden.

Binnen de empirisch-analytische benadering (analytisch realisme) worden de kenmerken waarop eenheden kunnen verschillen ook wel *variabelen* genoemd. Men richt zich binnen deze opvatting alleen op kenmerken die gemeten kunnen worden. Om deze reden wordt deze opvatting ook wel wat ten onrechte *reductionistisch* genoemd: eenheden (zoals individuen) worden teruggebracht (gereduceerd) tot waarden op een aantal variabelen. Natuurlijk weten empirisch-analytische criminologen zeer goed dat

mensen meer zijn dan een verzameling waarden op een aantal variabelen. Het 'kwantitatief' of 'statistisch' reductionisme zit hem in het reduceren van individuen tot '*eenheden met scores op bepaalde variabelen*'. De empirisch-analytische benadering is niet-reductionistisch in de betekenis dat deze benadering aandacht heeft voor context. Het zijn individuen die handelen, maar dat handelen gebeurt niet in een vacuüm, maar in context. Een individu is meer dan de som van de variabelen die we bij het individu meten. Methodologische 'reductionisten' menen wel dat voor zover we zinvolle veralgemeenbare uitspraken willen doen, we naar waarden op bepaalde variabelen dienen te kijken, en geen 'wollige uitspraken in het ijlé' kunnen doen.

Van onderzoekers binnen de empirisch-analytische opvatting van onderzoek wordt verwacht dat zij hun eigen persoonlijke voorkeuren, normen en waarden zo min mogelijk een rol laten spelen in hun studies. De onderzoekers trachten zich *waardevrij* op te stellen. Ook hier willen we toch enige nuance aanbrengen. Empirisch-analytisch criminologisch onderzoek gebeurt vanuit het '*derde persoonsperspectief*': de onderzoekers kijken, observeren, reflecteren, maar zij participeren niet in het onderzoek. Verder proberen analytische criminologen iedere deelnemer aan het onderzoek op gelijkwaardige manier te behandelen en zo hun eigen persoonlijke invloed op de onderzoeksgegevens tot een minimum te beperken. Mensen die deelnemen aan een survey-onderzoek (bijvoorbeeld een zelfrapportagestudie) worden weliswaar vriendelijk te woord gestaan, maar krijgen allen dezelfde vragen voorgelegd, vaak met op voorhand vastgelegde antwoordcategorieën. Binnen de empirisch-analytische stroming wordt wel erkend dat het streven naar waardevrijheid moeilijk is te realiseren. De geloofwaardigheid van een onderzoeker die de belangen van een belangengroep wil dienen door deze zelf te onderzoeken is beperkt. Dat zou je toch moeten aanvoelen. Om deze reden vinden empirisch-analisten dat de onderzoekers hun waarden, voor zover die een rol zouden kunnen spelen, onder controle moeten houden, zodat ze de resultaten van het onderzoek niet schaden. Er heerst soms misvatting over het begrip waardevrijheid. Stel je voor: je bent voorstander van de volledige legalisering van drugs, je schrijft wat opiniestukken waaruit je kersen plukt (i.e. enkel verwijst naar studies die je gelijk geven), vervolgens doe je onderzoek op basis van vragen waarbij je cijfers interpreteert in het voordeel van je eigen ideeën. Dat gebeurt vaker dan je denkt in dit tijdperk van 'alternative facts'. Daarom is de oorspronkelijke naam van statistiek 'politieke wetkunde' ... Cijfers worden gebruikt als wapen in een strijd om het grote gelijk. Het valt mij op dat maatschappijcritici graag naar cijfers verwijzen als het hun uitkomt, maar kwantitatief criminologisch onderzoek in vraag stellen als de feiten niet met de eigen